

УДК 930:82-6.09Кон

Ольга Ковалець,
Київський університет імені Бориса Грінченка
ORCID ID 0000-0002-0289-5616

Епістографія Олександра Кониського

Олександр Якович Кониський (1836 – 1900)

Abstract. Oleksandr Konysky's epistolary legacy is an invaluable source for studying the history of Ukrainian spiritual life, culture and social life of the second half of the 19th century in general. The study of Oleksandr Konysky's epistolary legacy helped us to understand deeper his personality, views, the importance of influencing contemporaries and like-minded people in the second half of the nineteenth century. We analyzed the Oleksandr Konysky's diary for 1883-1886, his correspondence with Ilya Shrag, Mykhailo Hrushevsky. We believe that his thoughts and ideas were as multifaceted as he was. His diary, which describes only 4 years of his life from 1883 to 1886, was able to show the "most secret particles" of the life of the figure. We traced with whom and in what relationship Oleksandr Konys`ky was, which gave us the impetus to further study his personality through the analysis of his correspondence. The analysis of the correspondence between Oleksandr Konys`ky and Ilya Shrag helped us to elucidate the complex relationships in the Old Community (Stara Hromada) with which he had relations of interaction, rivalry, confrontation.

Oleksandr Konysky's collection of letters is a kind of synthesis of the author's personal confession and at the same time it is the public messages to Chernihiv "hromadians", especially in matters concerning various aspects of the "Ukrainian project" from the 1890s to the early 1900s. Oleksandr Konys`ky's cooperation and communication in correspondence with Mykhailo Hrushevsky is a striking example of his epistolary heritage which most deeply characterizes him as an influential political and social activist, a strong spiritual mentor, and a teacher who taught the correct thoughts and roads, brought up worthy people for him and Ukraine.

Keywords: Oleksandr Konys'ky, Ukrainianness, diary, correspondence, Ilya Shrag, Mykhailo Hrushevsky, epistolary heritage, second half of the XIX century, Kyiv.

Актуальність. Одна з ключових постатей українського національного руху у «довгому» XIX ст. – Олександр Якович Кониський є «малоприсутнім» не лише в інтелектуальному вимірі, але і «фізичному». Його будинки у Києві не збережено, відсутні меморіальні дошки у пов'язаних з ним та його діяльністю містах (Києві, Чернігові, Полтаві, Львові), йому не встановлено жодного погруддя, не випущено навіть марки, монети, поштового конверта тощо. Проте сутність всіх благородних справ, до яких був причетний Олександр Якович Кониський, його світоглядне кредо – висока духовність і моральність – залишаються дуже актуальними, сучасними і на початку XXI ст.

Дослідник епістолярної спадщини О. Я. Кониського Григорій Стариков протягом 2012 – 2013 рр. підготував до друку щоденник Олександра Яковича під назвою «Думки і помітки» (1883 – 1886)¹. Григорій Стариков комплексно оцінив зміст щоденника О. Я. Кониського.

Щоденник О. Я. Кониського – це зошит у твердій обкладинці, який містить 63 записи, які охоплюють період від 29 грудня 1883 р. по 24 лютого 1886 р., заповнені 183 аркуши (ще 2 аркуши із записом українських приказок). Олександр Кониський робив свої записи нерегулярно, як правило, під впливом від чогось згаданого, скоєного, почутого, побаченого, прочитаного. Наприклад, за 1884 р. він зробив лише 11 поміток, а у 1885 р. – 24. Хоча щоденник Олександра Кониського має невеликий обсяг, але його цілком можна вважати не лише важливим джерелом для вивчення життя і поглядів О.Я. Кониського, але й історії українського національного руху загалом. Щоденник є своєрідним автопортретом та «зліпком» того часу, яким його відчував один з перших українських самостійників. Щоденник має гарний стан збереженості. У надрукованому тексті щоденника залишені всі авторські підкреслення, скорочення розкриті у квадратних дужках².

Щоденник є дуже інформативним: «Як то часто буває, текст містить і чимало сумних аналогій з сучасністю: сподівання на покращення (тільки не сьогодні!) життя при зміні очільника держави, досвід тісного спілкування з репресивним апаратом та чиновництвом, показний патріотизм, певна пустопорожність інтелігенції та ін., але про це ліпше прочитати безпосередньо в самому щоденнику. Разом з тим, Олександр Кониський не уникав і сучасних йому подій. Значне місце у щоденнику займають детальний опис справи, заведеної на нього жандармами, яка могла скінчитись другим засланням, і пов'язані з цим хвилювання і настрої, враження від діяльності київських цензорів та публікацій в «Киевлянині», оціночні думки про інших діячів (Михайла Драгоманова, Олександра Кістяківського, Ореста Левицького, Івана Франка), власні родинні негаразди, майнові справи тощо», – вбачає Григорій Стариков³.

Григорій Стариков зміг відчуті тонку ноту самотності автора щоденника: «Цікаво, що людина, яка перебувала у центрі громадського життя, насправді фактично не мала близького співрозмовника і надзвичайно гостро переживала відсутність «душевного», довірливого спілкування. Тому текст щоденника написаний дуже емоційно та красномовно, майже в діалогічному стилі». Разом з тим, прочитання щоденника Олександра Кониського залишає враження, що він належить до категорії тих, що пишуть «не для себе». І тому науковець нас підводить, що автор вочевидь бажав бути почутим та зрозумілим: недарма він так детально розкриває свій внутрішній світ, бідкається, що про нього думають одне, як насправді все зовсім інакше...

У своїх думках і помітках О. Я. Кониський найбільш яскраво висвітлює свої ідеї щодо двох тем: перша – це національне питання та правові засади громадян, а друге – це етичні

¹ «Думки й помітки» (1883–1886). Щоденник Олександра Яковича Кониського.

<https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/K/KonyskyO/OtherWorks/DumkyIPomitky.html>

² Стариков, Григорій. 2013. Щоденник Олександра Кониського. *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*. Том CCLXV. Праці Історично-філософської секції. Львів. С. 387-450.

³ Там само. С. 392.

принципи життя людини. Здавалося б різні аспекти, але такі взаємопов'язані між собою на думку О. Я. Кониського. Друге він ототожнює з підґрунтям для першого, адже вважає, що політичний діяч має бути не просто освіченою особистістю, а й вихованою і щирою людиною.

Формування нації і зростання національної свідомості українців, було для О.Я. Кониського надважливою темою. Проаналізуємо погляди О. Я. Кониського на національне питання в Україні на прикладі його власних думок.

О. Я. Кониський згадує, що уже в період навчання у Ніжинському ліцеї у 1849 – 1852 рр. він почав виявляти інтерес до українського руху; в цей час сформувався його світогляд, високі загальнолюдські якості, він долучився до активної української діяльності. Він займався поширенням "малоросійської пропаганди та хибних соціалістичних ідей", що мало негативні відгуки про діяча на різних етапах його діяльності. Він згадує про один із арештів: *«Отже, таки жандарми звалили мене з ніг. З 17 до 25 лежав, гадаючи, що вже й не встану або збожжеволю! Сохрань Боже, що діялося зі мною цілий тиждень!.. І нагадати страшно. От і тепер, ще не маю сили записати, хоч де яку більшу подробицю того, що діялося за останні чотири дні, як став я виходити з хати. Нехай надалі треба більшої сили духу, покойнішої душі, щоб згадати ці дні і записати»*⁴.

Першого січня 1884 р. О. Я. Кониський записує у щоденнику: *«Кожен чоловік робить те, що вважає найбільш корисним задля громади і що сучасні обставини дають йому робити. Я запевнився, що українському народові найпотрібніше вибратись на світ з тієї темряви, в яку його запроваджено: себто, що найпотрібніше йому освіта. Найлегше, найшвидше дати народові освіту – його рідною мовою. Я запевнився, що нема другої путі до загального добра як освіта народу і разом з нею моральне виховання: досягти цього можна лишень школою, книжкою, проповіддю на народній мові і приміром життя. Йти цією стежкою – і значить бути українофілом. Я пішов і йду цією стежкою. Чи підуть люди за мною? Може; а хоч би й ні, то я повинен йти нею. Бо я вірю, що іншої стежки нема. Тим то нічим іншим я й не можу бути як українофілом. Може за моє простовання з мене насміються, а може ще гірше запровадять, як колись і було вже «в места не столь отдаленные». Байдуже! Щоб там не сталося, воно не таке страшне, як оте темне і тяжке життя, в котрому перебуває народ. Кажу: само лишень українофільство може спасти народ від страшної темноти, убожества, деморалізації і експлуатації його різними пиявками»*⁵.

Цікаві думки О.Я. Кониського про падіння моральності у його час, ми можемо з повним правом віднести і до нашого сьогодення: *«Що за «славний» наш час, дак годі й вимовити. Моральність падає, наче з гори, яка лавина котиться!... От думаєш вже дійшли ми до берега і дальше нікуди йти... Як раз! За день берег відсунувся і ми знов простуємо в безодню деморалізації...»*⁶.

Складаючи заповіт, Олександр Кониський розпорядився майном таким чином: *«26 мая 1899 р. О. Я. Кониський склав духовну, по якій все своє майно, якого було приблизно на 25.000 карб. в усяких процентових паперах, доручив виконавцеві своєї духовної О. Г. Лотоцькому поділити так: 10000 карб. на українську академію наук у Львові, коли її буде засновано не пізніше, як за десять років по його смерті, в противному разі гроші ці, 10000 карб., віддаються на власність Черніг[івського] губ[ернського] земства, яке повинно засновати в с. Переходовці Ніжинського повіту сільськогосподарську школу імені небіжчика, 5000 карб. призначив він Науковому товариству імені Шевченка у Львові, або, коли виконавець його духовної визнає за найбільш відповідне, – університету у Львові, на засновання стипендії*

⁴ «Думки й помітки» (1883 – 1886). Щоденник Олександра Яковича Кониського.

<https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/K/KonyskyO/OtherWorks/DumkyIPomitky.html>

⁵ Там само.

⁶ Там само.

імені небіжчика на філософічному факультеті і 1000 карб. заповів він Наук[овому] т[овариств]у імені Шевченка на премію тому, хто на столітні народини Шевченка складе найкращу його біографію. 1500 карб. визначено Т[овариств]у імені Шевченка на премію за найкращу історію української літератури XIX віку і на видання тієї історії; гроші ці можуть бути витрачені на зазначене видання тільки тоді, коли історію літератури буде складено за три роки по смерті заповітника, 500 карб. призначено також Наук[овому] т[овариств]у імені Шевченка на видання і поширення популярної дешевої книжки про права і обов'язки людини яко громадянина свого рідного краю. На побільшення засобів бібліотеки і на придбання нових наукових видань Т[овариств]у імені Шевченка небіжчик призначив 500 карб., добродійному Т[овариств]у імені Шевченка у Петербурзі – 500 карб., дочці, Н. Киричинській – 3000 карб. і особам, які доглядали його за часи його недуги, по 500 карб., разом 1500 карб.»⁷. Дружина Олександра Кониського протягом 10 років намагалась оскаржити заповіт чоловіка.

Таким чином, прочитавши та проаналізувавши щоденник Олександра Яковича Кониського ми змогли глибше зрозуміти його особистість, вплив на сучасників і однодумців. Це і дало нам поштовх далі вивчати його особистість через аналіз його наступних листувань.

Велике значення епістолярної спадщини як «джерела до нашої культурної історії» розкриває упорядковане Т. П. Демченко і О. О. Мисюрою наукове видання листів Олександра Кониського до адвоката, провідного діяча Чернігівської громади Іллі Людвиговича Шрага (1847–1919)⁸.

У листах О. Я. Кониського до І. Л. Шрага проаналізовано п'ятдесят шість листів, різних за обсягом та змістом, написаних у 1893–1900 рр., переважно українською мовою. «Хоча зміст пропонованого нижче епістолярію О. Я. Кониського і може неприємно вразити своїм розпачем, сумними прогнозами, але відмовити їхньому Автору у дарі передбачення буде важко», – відзначають Т. П. Демченко й О. О. Мисюра, слухно акцентуючи на тому, що в складних умовах сьогодення «... загрози існуванню українства аж ніяк не змінилися». Тому обґрунтовано сподіваються на те, що публікація листування «викличе не тільки академічний інтерес»⁹.

«Листи, епістолярна спадщина, епістолярна творчість. Інтелектуальний продукт особливого роду.... Сповнені неповторного аромату (епохи, середовища, людської індивідуальності), багатозначні, непередбачувані, як кожне межове явище, що живиться від різних джерел і виборює своє – особне місце в царині людського духу», – пише відомий літературознавець М. Х. Коцюбинська, вказуючи на «багатство, змістовність і оригінальність» цього культурно-національного масиву й продовжуючи, наголошує: «незаперечні здобутки останнього десятиріччя у виданні української епістолярної класики»¹⁰.

До таких цінних надбань належить і збірка листування О. Я. Кониського. Коментуючи видання збірки, дослідниця Світлана Іваницька, пише: «Відзначається професійно виконаним археографічним опрацюванням текстів й високим фаховим рівнем науково-довідкового апарату. Подано детальний конкретно-історичний коментар до кожного листа, й це допомагає «заглибитись» у час та простір, у якому «творився» той чи інший лист, дешифрувати «езопову мову» послань, усвідомити глибинний сенс подій, про які там йдеться – співставити «авторську», кониськівську, експресивну інтерпретацію вчинків різних осіб,

⁷ «Думки й помітки» (1883 – 1886). Щоденник Олександра Яковича Кониського.

<https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/K/KonyskyO/OtherWorks/DumkyIPomitky.html>.

⁸ Листи Олександра Кониського до Іллі Шрага: Наукове видання. 2011. /Упорядкування, передмова, примітки Т. П. Демченко, О. О. Мисюри. Чернігів: Просвіта. 210 с.

⁹ Листування Михайла Грушевського [Листи-відповіді М. Грушевському]. 2006. Упоряд. Галина Бурлака, Наталка Лисенко. Редактор Любомир Винар. Т. 3. Серія «Епістолярні джерела грушевськознавства». Українське історичне товариство, НАН України, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, Центральний державний історичний архів України, м. Київ. Київ – Нью-Йорк та ін. С. 19.

¹⁰ Коцюбинська, М. Х. 2009. Листи і люди. Роздуми про епістолярну творчість. К.: Дух і Літера. С.25.

подій, явищ із академічними, політично незаангажованими, добре документованими версіями. Позитивною рисою видання є наявність багатосторінкового анотованого іменного покажчика, що містить додаткові важливі відомості, підкріплені численними бібліографічними посиланнями.

Збірка листів О. Я. Кониського має своєрідний синтез особистої сповіді автора та одночасно – публічних послань до чернігівських «громадян», передусім у справах, що так чи інакше торкались різних аспектів реалізації «українського проекту» від 1890-тих та й до початку 1900 рр. За стилістикою листи О. Я. Кониського – це не монолог, а напівдіалог, в них виразно простежується постійна присутність адресата, з яким автор був пов'язаний приязними, діловими та громадськими відносинами.

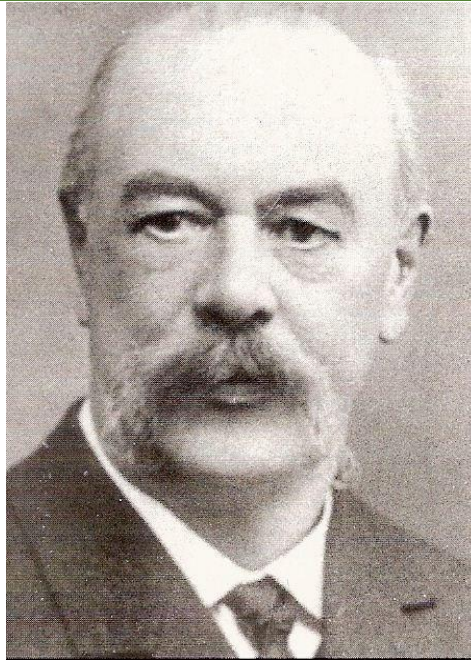
Листи-відповіді кореспондента – І. Л. Шрага – зберігаються в особовому фонді О. Я. Кониського у Відділі рукописів Інституту літератури НАНУ. До І. Л. Шрага О. Я. Кониський найчастіше звертався «дорогий і вельмишановний Ілля Людвикович!», а сам підписувався «Ваш Перебендя». Світлана Іваницька, пише, що: «Щиро поважаючи І. Л. Шрага, як особистість, як українського громадського діяча, висловився в одному з листів: *«От коли б хоч здебільш у наших українців почуття національного достоїнства і свідомості горожанина рідної землі – стояло отак як у Вас!... О-гого!... не плакала б мати»*¹¹.

«Вірогідно, саме І. Л. Шраг, земляк О. Я. Кониського (той теж був уродженцем Чернігівщини, чим вельми пишався), адвокат за фахом, громадський діяч за покликанням, «людина гармонії» (вислів С. О. Єфремова, який добре знав обох кореспондентів), якнайкраще й найуспішніше виконував роль комунікатора між емоційним, занадто відвертим у своїх висловлюваннях та оцінках, сповненим невгамовної енергії та мінливих планів О. Я. Кониським, й строкатою за своїм персональним складом Чернігівською українською громадою», – відзначає Світлана Іваницька.

Згадуючи про дружні відносини О. Кониського з І. Шрагом, Світлана Іваницька пише: «І. Л. Шраг також ретельно виконував різноманітні доручення й прохання, пов'язані з працевлаштуванням «свідомих українців» у органах міського та земського самоврядування (О. Я. Кониський сповідував принцип: «скрізь, де можна, садовити наших людей», добачаючи в тому «і практичну потребу, і вигоду для діла»). Наприклад, надзвичайно емоційний сплеск вдячності «Перебенді» в листі від 25.03.1893 р. з приводу здобуття для поета В. І. Самійленко посади в Чернігівському земстві: «Невимовно радий я і ще більш вдячне Вам за це! Щире спасибі Вам і всім, хто сприяв тому: Ви спасли українському письменству великий талант; Вам подякує за се і історія, і Україна!... Треба йому ще моральної опіки таких людей, як Ви».

«О. Я. Кониський радився зі І.Л. Шрагом в питаннях книговидавництва та розповсюдження українських книжок, регулярно інформував його про перебіг власних літературних справ (вихід у світ окремих розділів біографії Т.Г. Шевченка, над якою працював багато років», - аналізує в своїй рецензії Світлана Іваницька.

¹¹ Кониський.О.Я. Вибрані твори. С. 73.

Ілля Людвигович Шраг (1847 – 1919) – український громадський і політичний діяч

О. Я. Кониський спробував повернути І. Л. Шрага до наукових розслідувань у царині магдебурзького права. Про вплив О. Я. Кониського на І. Шрага, долідниця пише: «Нарешті, І. Л. Шраг виступав у ролі юридичного експерта й довіреної особи в складній та запутаній справі майнової «духовної» О. Я. Кониського (той мав намір заповісти різним інституціям свої заощадження в цінних паперах приблизно на 25000 карб. на «українську справу»; право ж на свої літературні твори заповів в 1898 р. О. Г. Лотоцькому).

Хвилювали О. Я. Кониського культурні справи Східної Галичини, де в умовах «нової ери» активно здійснювалось «українське завоювання» краю й створювались підстави «Українського П'ємонту».

Через І. Л. Шрага О. Я. Кониський намагався активізувати роботу Чернігівської громади, розпачливо гукаючи: «Можна ж скільки хоче «браті шире и глубже», але це не повинно б вадити роботі позитивній! Ось розкиньте про се головою да, будьте ласкаві, шторхоніть під бік всю братію нашу». Розпитуючи у лютому 1896 р. свого кореспондента, як там справи в Чернігівському губернському земстві, передбачав: «*Мабуть, і у Вас там хаос такий, як і в Галичині. Та тепер скрізь «мода», мабуть, на хаос. По моєму – се нічого; навіть добра ознака. З хаосу постав всесвіт. Хаос може і мусить улягтись, і «буде день і буде ніч»*¹².

Цікавився зі співчуттям справами новонародженого видавництва «Вік» й одночасно, з застереженням – Петербурзького «Общества почитателей Т. Г. Шевченка», 1894 р. (Кониський іменував його в листах «Товариством ім. Шевченка»)¹³. Листи свідчать про те, що О. Я. Кониський щиро переймався святкуванням ювілеїв діячів, дотичних до розвитку українознавства (наприклад, в 1893 р. – О. В. Марковича, в 1894 р. – М. І. Стороженка та ін.).

Клопотався О. Я. Кониський й щодо відзначення сумних роковин (Л. І. Глібова та ін.) і завжди – шевченківських днів. Обговорював можливість участі «земляків» (І. Л. Шрага, Б. Д.

¹² Листи Олександра Кониського до Іллі Шрага: Наукове видання. 2011. /Упорядкування, передмова, примітки Т. П. Демченко, О. О. Мисюри. Чернівці: Просвіта. С. 128-132.

¹³ Іваненко, Ольга. 2016. Хранитель українського слова. Календар знаменних і пам'ятних дат /Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова". № 3. С. 47-58.

Грінченка) в відзначенні столітнього ювілею Одеси (1894 р.), багатозначно натякаючи: «Головне – побалакати про наше діло».

В результаті аналізу листування між О. Я. Кониським та І. Л. Шрагом допоміг нам означити відтінки складних взаємовідносин нашого діяча з іншими. Ця збірка листів своєрідним синтезом особистої сповіді автора та публічних послань до чернігівських «громадян» у справах, які торкались різних аспектів реалізації «українського проекту» від 1890-тих до початку 1900 рр.

Постать О. Я. Кониського була настільки вагомою, що кожен, хто прагнув глибше дослідити громадське і культурне життя України другої половини XIX ст., не міг її оминати. Цінними і багатими на значущі факти є статті й публікації М. Возняка¹⁴, К. Студинського¹⁵, некролог М. С. Грушевського¹⁶, некролог І. Я. Франка¹⁷. Названі праці змальовують О. Я. Кониського як особистість неоднозначну й талановиту, вгадується справжня життєва драма людини цілеспрямованої, активної, відданої українській ідеї, для якої величезне значення мало спілкування з людьми.

За словами І. Я. Франка, «...листи наших літературних діячів у тій добі, яку пережив О. Я. Кониський, коли б їх зібрати і зберегти від затрати, були б колись першорядним джерелом для історії нашого духовного життя. Тим більша тут вага листів Кониського, що обіймав думками і зносинами найдавніші кінці України-Руси і в своїх листах промовляв звичайно щиро, без дипломатичної штуки; вони будуть дуже важним джерелом до нашої культурної історії»¹⁸.

О. Я. Кониський відіграв важливу роль у становленні М. С. Грушевського як громадського діяча. Взаємне листування М. С. Грушевського з О. Я. Кониським висвітлює їхні стосунки і творчу співпрацю. Листи М. С. Грушевського до О. Я. Кониського зберігаються у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України та Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника НАН України і охоплюють період 1894 – 1898 рр., опубліковані у виданні «Листування Михайла Грушевського». Листи О. Я. Кониського до М. С. Грушевського за 1889–1898 рр., які знаходяться в Центральному державному історичному архіві України у Києві, Фонд 1235, оп. 1, спр. 547, 871, 873, надруковані у 3 томі серії «Епістолярні джерела грушевськознавства»¹⁹.

За інформативною насиченістю не мають собі рівних сто листів О. Я. Кониського (1889–1898), які створюють емоційний звіт про «роботи і дні» яскравого пасіонарія, який перебував у центрі творення модерної української нації: «Тексти листів надзвичайно цікаві й на рідкість інформативні, хоча ця інформація не лежить на поверхні: буває, побіжно згадується цілий каскад подій, імен, часом зовсім невідомих. При першому прочитанні цього матеріалу важко позбутися враження, що ви стали випадковим свідком розмови двох давніх друзів, і те, що вони розуміють з півслова, для вас часто залишається загадковим. Тому після прочитання автографів текстів, яке часто можна було назвати розшифровкою непростого почерку, довелося у багатьох випадках буквально розшифровувати і зміст, щоб прокоментувати, “озвучити” ці листи», – відзначає Г. М. Бурлака²⁰.

¹⁴ Возняк, М. 1929. Ол. Кониський і перші томи «Записок» (З додатком його листів до Митр. Дикарева). *Записки НТШ* / під ред. К. Студинського й І. Крип'якевича. Львів. Том 150. С. 338-390.

¹⁵ Студинський, К. 1929. Зв'язки Олександра Кониського з Галичиною у 1862–1866 рр. *Записки НТШ*. Львів. Том 150. С. 271-338.

¹⁶ Грушевський, М. 1901. Пам'яті Олександра Кониського. *Записки Наукового товариства Шевченка*. Том XXXIX. 1. С. 1-14.

¹⁷ Франко, І. 1901. Олександр Яковлевич Кониський (некролог). *Літературно-науковий вістник*. Том 13. 1.

¹⁸ Там само. С. 116.

¹⁹ *Листування Михайла Грушевського* [Листи-відповіді М. Грушевському]. 2006. 718 с.

²⁰ Бурлака, Г. М. 2004–2005. Олександр Кониський: нові грані постаті (на матеріалі листування з М. Грушевським). *Український історик*. № 3–4/1 (163-165). С. 61.

Михайло Сергійович Грушевський (1866 – 1934) – український історик, громадський та політичний діяч

Листи відносяться до 1890-х рр., до часу перебування М. С. Грушевського у Львові, із 100 листів лише 11 написані до вересня 1894 р. Ми бачимо О. Я. Кониського вже в останнє десятиліття його життя. Г. М. Бурлака відзначає, що з листів за 1890–1895 рр. можна помітити, що взаємини між кореспондентами – О. Я. Кониським і М. С. Грушевським – були дуже щирі, дружні, родинні. Крім ділових повідомлень, О. Я. Кониський докладно повідомляє про обставини свого життя, про природу, яка благотворно впливала на нього, нові знайомства, ціни на квартири, про стан свого здоров'я. Разом з цим він активно цікавиться станом справ М. С. Грушевського і ширшого українського загалу²¹.

Як відомо зі щоденників М. С. Грушевського, його здоров'я також не було бездоганним, зокрема у часи роботи над магістерською дисертацією та після переїзду до Львова. Із листів ми довідуємось, що О. Я. Кониський добре знав цю обставину і побатьківськи турбувався про свого молодого товариша. Він часто запитував про його здоров'я: *«Ви повинні що снаги берегти повсякчас своє здоров'я. Ваше здоров'я – дорога, вельми дорога власність України і найменше нехтування і недбалство Ваше про своє здоров'я буде злочиством величезним. Ви повинні дбати, щоб і дух, і тіло Ваше раз по раз були світлими – як роса, здоровими – як вода!»*, – так вітав О. Я. Кониський М. С. Грушевського з новим 1894 р.²²

Восени 1895 р., коли М. С. Грушевський їздив на лікування до Дрездена, О. Я. Кониський мешкав в Криму. В часи смутку, він дуже запрошував М. С. Грушевського приїхати після європейських клінік відпочити та полікуватися до Криму: *«Ось подумайте гарненько, дорогий мій друже!, та послухайте моєї ради, переберітеся хоч на грудень і січень. Скоро Ви напишете, я усе тут улаштую Вам, і хату знайду, все, все, що треба, зроблю! Щирим серцем – яко друга, яко брата благаю Вас: побережіть своє здоров'я та послухайте моєї ради, приїздіть зимувати в Крим!»*²³.

²¹ Бурлака, Г. М. Олександр Кониський: нові грані постаті (на матеріалі листування з М. Грушевським). С. 63.

²² Там само.

²³ Там само. С. 64.

Як відзначає Г. М. Бурлака, особливо насиченими і цікавими стають листи О. Я. Кониського з кінця 1894 р., коли М. С. Грушевський переїздить до Львова і починає там працювати як викладач та повноважний представник Наддніпрянської України та нового покоління її патріотів. Переїзд М. С. Грушевського та його вдача, за якою він без проблем увійшов до кола тутешньої інтелігенції – був великою мірою результатом попередньої діяльності О. Я. Кониського²⁴.

«Пасікою» називав О. Я. Кониський у листуванні з О. Г. Барвінським, Галина Бурлака, описує так: «Задум поширення української національної роботи у Галичині, зокрема через влаштування на посади у Львівському університеті українців з підросійської України (значною мірою за допомогою посла до Віденського парламенту О. Г. Барвінського). Спочатку йшлося про переїзд з Києва до Львова на новостворену кафедру «всесвітньої історії з особливим оглядом на Східну Європу» професора В. Б. Антоновича. Саме його, як основну постать у цьому процесі, й називають «Пасічником» у листуванні О. Я. Кониський, М. С. Грушевський, О. Г. Барвінський – навіть після того, як В. Б. Антонович відмовився від переїзду, запропонувавши кандидатуру свого колишнього студента М. С. Грушевського»²⁵.

«О. Я. Кониський дуже нарікав на таку поведінку В. Б. Антоновича, і поки не вирішилося питання з кандидатурою М. С. Грушевського, гостро переживав цю відмову, вважаючи, що вона нищить так важко здобуті нечисленні позитиви “нової ери”. Навіть перший важкий напад стенокардії, як дізнаємося з листів, стався у нього саме через відмову В. Б. Антоновича їхати до Львова», – наголошує Г. М. Бурлака²⁶.

М. С. Грушевського називають учнем В. Б. Антоновича. Професор Університету Св. Володимира, відомий учений, видатний громадський діяч, одна з головних постатей Старої громади, – В. Б. Антонович вплинув на становлення особистості й життєвих орієнтирів М. С. Грушевського. Проте, не мав меншого впливу на нього і О. Я. Кониський – запальним дієвим патріотизмом, справжньою працею, продуманим підходом до вирішення проблем, які поставали перед українством²⁷.

Однією із справ, яка рухалася надто повільно й викликала цим обурення О. Я. Кониського, було створення словника української мови. Словникові матеріали перейшли до Громади ще з 1862 р. (після закриття «Основи», разом з іншими її паперами). Відтоді громадянами продовжувалося збирання слів з народних уст, існувала «словарна комісія», очолювана В. П. Науменком, яка засідала майже щотижня й перевіряла новий матеріал²⁸.

Пишучи до М. С. Грушевського, О. Я. Кониський не забував проінформувати, чи було розглянуто питання, про написання та редагування словника, на засіданні Старої громади, а також про приєднання до цієї праці Є. К. Тимченка та його непрості переговори з В. П. Науменком в 1894 р., про участь Б. Д. Грінченка у завершенні багатостраждального проекту²⁹.

Говорячи про формування, виховання, плекання О. Я. Кониським патріотичної молоді, ми не можемо не згадати, як він піклувався і завжди допомагав в реальному житті порадами і ділом. У численних листуваннях спостерігаємо, що О. Кониський сам цікавився про обставини життя і діяльності свої товаришів, дбав про їхнє працевлаштування, намагався розвинути дух колективізму, взаємо підтримки. Для прикладу, Галина Бурлака, згадує: *«Через Л. П. Скочковського, який працював у Консисторії, влаштовано було на кращі посади не одного випускника Київської духовної семінарії, зокрема, часто у листах згадуються імена Марка та трьох Григоріїв (Івановича, Миколайовича й Федоровича) Грушевських – двоюрідних та троюрідних Михайлових братів, випускників Київської семінарії. Також*

²⁴ Бурлака, Г. М. Олександр Кониський: нові грані постаті (на матеріалі листування з М. Грушевським). С. 65.

²⁵ Там само..

²⁶ Там само. С. 66.

²⁷ Там само. С. 66.

²⁸ Там само. С. 66-67.

²⁹ Грушевський, М. 1901. Пам'яті Олександра Кониського. С. 1-14.

достовірно відомо, що за допомогою чернігівського земського діяча І. Л. Шрага О. Я. Кониський влаштував на краю роботу В. І. Самійленка, Б.Д. Грінченка»³⁰.

Листування О. Я. Кониського із М. С. Грушевським показує як майстерно він впливав на своє оточення, шукаючи різноманітні шляхи, старанно й вдумливо розширював і використовував свої взаємозв'язки для української ідеї й національного руху.

Висновки. Вагомість, значення, обсяг епістолярної спадщини Олександра Яковича Кониського відзначив Олександр Лотоцький у «Сторінках минулого»: «У [18]80-х та майже до кінця 90-х років нитки української справи були в руках Кониського, що в переведенню справ своєї ініціативи умів використовувати ясний і далекоглядний політичний розум Антоновича. ... Листування провадив він дуже широке і завше був у курсі подій національного життя на всьому просторі українського розсіяння. Перший і негайно реагував він на ті події, і до його авторитетного голосу з однаковою увагою прислухалися як у Києві, Львові, Чернівцях, так – і згодом навіть більше – по всій Україні, од більших міст до містечок і сіл, та по обох російських столицях. Мені дісталася в спадщину та його кореспонденція, якої не можна було використати в часи царизму, бо були ще живі люде та свіжі події, в тій кореспонденції трактовані, і яка загинула в Петербурзі разом з усім моїм багатим архівом. Кореспонденція та, її характер як і обшир, примушує мене з повагою схилитися перед особою сього патріота українського, що сам горів українською ідеєю і з невтомною енергією розгрівав її в душах своїх земляків, з якими мав діло»³¹.

Теми й проблеми, які хвилювали О. Я. Кониського, знайшли своє відображення на сторінках його листів, найбільше переймався він громадськими інтересами. Через І. Л. Шрага О. Я. Кониський спілкувався з чернігівськими «громадянами», що переконливо засвідчує зміст пропонованого епістолярію, а також із любою його серцю Чернігівщиною. Листування О. Я. Кониського із М. С. Грушевським показує як майстерно він впливав на своє оточення, шукаючи різноманітні шляхи, старанно й вдумливо розширював і використовував свої взаємозв'язки для української ідеї й національного руху.

На нашу думку, це є певною родзинкою саме епістолярної спадщини О. Я. Кониського, адже у листах ми бачимо, як по-батьківські, по-наставницькі чи по-дружньому він ставиться до людей. Все це, ми можемо прослідковувати в епістолярній спадщині О. Я. Кониського, хоча для прикладу винесли лише окремі цитати (фрази) двох яскравих листувань.

Ми вважаємо, що листи О. Я. Кониського потребують вдумливого й уважного прочитання та підготовленого розуміння, і ця справа неодмінно виявиться захоплюючою і вдячною як для фахівців, так і для аматорів.

References

Sources

- Hrushevsky, M. 1901. Pam'yati Oleksandra Konys`kogo [In memory of Olexander Konys`ky]. Zapysky Naukovogo tovarystva Shevchenka [Notes of the Shevchenko Scientific Society]. XXXIX. 1. 1-14 [in Ukrainian].
- «Dumky j pomitky» (1883–1886). Shhodennyk Oleksandra Yakovycha Konys`kogo [“Thoughts and Notes” (1883–1886). Diary of Olexander Yakovlevich Konys`ky] [in Ukrainian] <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/K/KonyskyO/OtherWorks/DumkyIPomitky.html>
- Konys`ky, O. Ya. 1986. Vybrani tvory [Selected works]. Kyiv: Dnipro. 425 [in Ukrainian].
- Lysty Oleksandra Konys`kogo do Illi Shraga: Naukove vydannya [Letters of Olexander Konys`ky to Ilya Shrag: Scientific publication]. 2011. Uporyadkuvannya, peredmova, prymitky T. P. Demchenko, O.O. Mysyury [Arrangement, preface, notes T.P. Demchenko, O.O. Missouri]. Chernigiv: Prosvita. 210 [in Ukrainian].

³⁰ Бурлака, Г. М. Олександр Кониський: нові грані постаті (на матеріалі листування з М. Грушевським). С. 68.

³¹ Лотоцький, О. Сторінки минулого. Ч.1. [Б. м.], УПЦ в США, 1966. 287 с.

- Lystuvannja Myxajla Hruševskoho [Lysty-vidpovidi M. Hruševs'komu] [*Correspondence of Mykhailo Hrushevsky [Letters-answers to M. Hrushevsky]*]. 2006. Uporjad. Halyna Burlaka, Nataalka Lysenko. Redaktor Ljubomyr Vynar. T.3. Serija «Epistoljarni dzerela hruševs'koznavstva». Ukrajins'ke istoryčne tovarystvo, NAN Ukrajiny, Instytut literatury im. T. H. Ševčenka, Central'nyj deržavnyj istoryčnyj arxiv Ukrajiny, m. Kyjiv [Order. Galina Burlaka, Nataalka Lysenko. Editor Lubomir Vinar. Vol. 3. Series "Epistolary sources of Grushevskoznavstva." Ukrainian Historical Society, National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Literature. Taras Shevchenko, Central State Historical Archive of Ukraine]. Kyiv. Kyiv – New York. 718 [in Ukrainian].
- Lotots'ky O. 1966. Storinky mynuloho [*Pages of the past*]. Part 1. UOC in the United States. 287 [in Ukrainian] <http://diasporiana.org.ua/memuari/409-lototskiy-o-storinki-minulogo-ch-1/>
- Franco, I. 1901. Oleksandr Jakovlevyč Konys'kyj (nekroloh) [*Olexander Yakovlevich Konys'ky (obituary)*]. Literaturno-naukovyj vistnyk [*Literary-scientific bulletin*]. 13. 1. 116 [in Ukrainian].

Literature

- Burlaka, H. M. 2004–2005. Oleksandr Konys'ky: novi hrani postati (na materialy lystuvannja z M. Hruševs'kym) [*Olexander Konysky: new facets of the figure (on the material of correspondence with M. Hrushevsky)*]. Ukrajins'kyj istoryk [*Ukrainian historian*]. 3–4/1 (163–165). 60–68 [in Ukrainian].
- Voznjak, M. 1929. Ol. Konys'ky i perši tomy «Zapysok» (Z dodatkom joho lystiv do Mytr. Dykareva) [*Ol. Konysky and the first volumes of "Notes" (with the addition of his letters to Mitr. Dykarev)*]. Zapysky NTŠ /pid red. K. Studyns'koho j I. Krypyakevyča [*Notes NTSh / ed. K. Studynsky and I. Krypyakevych*]. Lviv. 150. 338–390 [in Ukrainian].
- Ivanenko, Olha. 2016. Xranytel' ukrajins'koho slova. [*Keeper of the Ukrainian word*] Kalendar znamennyx i pamjatnyx dat /Deržavna naukova ustanova "Knyžkova palata Ukrajiny imeni Ivana Fedorova" [*Calendar of significant and memorable dates /State Scientific Institution "Book Chamber of Ukraine named after Ivan Fedorov"*]. 3. 47–58 [in Ukrainian].
- Kotsyubynska, M. H. 2009. Lysty i ljudy. Rozdumy pro epistoljarnu tvorčist' [*Letters and people. Reflections on epistolary work*]. K.: Dux i Litera. 584 [in Ukrainian].
- Mysjura, O. O. 2002. Oleksandr Konys'kyj: hromads'ka ta polityčna dijat'nist'. 1836–1900 (do vyznačennja problemy) [*Oleksandr Konysky: public and political activity. 1836–1900 (before defining the problem)*]. Problemy istoryčnoho i heohrafičnoho krajeznastva Černihivščyny [*Problems of historical and geographical local lore of Chernihiv region*]. Chernihiv. 5. 13–21 [in Ukrainian].
- Sarykov, Gregory. 2013. Ščodennyk Oleksandra Konys'koho [*Diary of Olexander Konys'ky*]. Zapysky Naukovoho Tovarystva imeni Ševčenka [*Notes of the Shevchenko Scientific Society*]. CCLXV. Praci Istoryčno-filosofs'koji sekciji [*Works of the Historical and Philosophical Section*]. Lviv. 387–450 [in Ukrainian].
- Studyns'kyj, K. 1929. Zvjazky Oleksandra Konys'koho z Halyčynoju u 1862–1866 rr. [*Olexander Konys'ky's connections with Galicia in 1862–1866*]. Zapysky NTŠ [*Notes of the NTSh*]. Lviv. 150. 271–338 [in Ukrainian].